

УДК 37.015.31

Н. М. Ткачук,
кандидат педагогічних наук, проректор з наукової роботи ВІППО;
А. С. Матвейчук,
директор Володимир-Волинського НВК «Загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 3 – ліцей»
Володимир-Волинської міської ради Волинської області

Розвиток інтелектуально-творчого потенціалу особистості в умовах дослідно-експериментальної роботи

Розглянуто важливість створення умов для розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості в закладі загальної середньої освіти. Запропоновано авторську модель освітнього середовища закладу освіти щодо формування інтелектуально-творчого потенціалу учнів. Проаналізовано результати I етапу дослідно-експериментальної діяльності регіонального рівня на базі Володимир-Волинського навчально-виховного комплексу «ЗОШ І–ІІІ ст. № 3 – ліцей» Володимир-Волинської міської ради.

Ключові слова: інтелектуально-творчий потенціал, інноваційний розвиток, освітня технологія, дослідно-експериментальна діяльність, освітнє середовище.

Tkachuk N. M., Matveichuk A. S. Development of the Intellectual and Creative Potential of an Individual in Conditions of Experimental Work.

The importance of creating conditions for the development of intellectual and creative potential of a person in the institution of general secondary education is considered. The author's model of the educational environment of an educational institution concerning the formation of intellectual and creative potential of students is proposed. The results of the first stage of experimental activity of the regional level on the basis of Volodymyr-Volynskiy Educational Complex „ZOSH levels I–III № 3 – Lyceum” of Volodymyr-Volynskiy City Council.

Key words: intellectual-creative potential, innovative development, educational technology, experimental activity, educational environment.

Постановка проблеми. Трансформація вітчизняної освіти у контексті стратегії Концепції «Нова українська школа» спрямовує освітянську громаду до перегляду умов забезпечення якісного рівня організації освітньої діяльності, впровадження інноваційних освітніх продуктів, процесів та технологій [2]. Необхідність здійснення змін зумовлює проектування інноваційного розвитку закладу загальної середньої освіти, залучення педагогічних колективів до здійснення дослідно-експериментальної діяльності регіонального рівня, що може стати рушійною силою поступального руху, підвищення конкурентоспроможності та якості освітньої діяльності.

Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи у Володимир-Волинському навчально-виховному комплексі «ЗОШ І–ІІІ ст. № 3 – ліцей» Володимир-Волинської міської ради в попередні роки з проблеми «Пізнавальні інтереси як фактор самовизначення особистості школяра» підтвердив позицію вчених у галузі інноваційного менеджменту, довів, що експериментальна діяльність забезпечує умови для інноваційного поступу установи, відбувається процес керованих змін педагогічної системи школи, окремих її компонентів (дидактичного, виховного, управлінського, матеріально-технічного тощо), значно поліпшуються результати роботи закладу [3–5].

Сформований рівень готовності педагогічного колективу до інноваційної діяльності, визнання необхідності ґрунтового аналізу та перевірки впровадження змін у контексті стратегії Концепції «Нова українська школа» стали основою для ініціювання на базі нашого закладу нового експериментального дослідження за темою «Моделювання інноваційного

педагогічного процесу як умова розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості» (наказ управління освіти, науки та молоді Волинської обласної державної адміністрації від 12 червня 2017 року № 375).

Аналіз досліджень. Теоретичною основою дослідження стали наукові праці з проблеми розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості, авторами яких є Ж. Піаже, Л. Виготський, П. Гальперін, Ю. Гільбух, Л. Занков, В. Давидов, Б. Ельконін, Г. Костюк та ін.

Взято до уваги дослідження інтелекту у вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній науці другої половини ХХ – початку ХХІ століть, яке розвивається в декількох напрямках: дослідження психофізіологічних задатків загальних розумових здібностей (Д. Колесов, Б. Цуканов), вивчення емоційної і мотиваційної регуляції інтелектуальної діяльності (Д. Богоявленська, І. Васильєв), дослідження структурних основ інтелекту (Г. Гарднер, В. Крамаренко, М. Холодна), дослідження шляхів діагностики інтелекту (М. Акімова, В. Блейхер), дослідження зв'язку інтелекту з творчістю (О. Губенко, М. Смульсон).

Ґрунтовну основу для розуміння механізмів реалізації інтелекту в дії становить теоретична спадщина Г. Костюка. Різні аспекти загальної теорії творчості особистості та її розвитку досліджено в працях зарубіжних та вітчизняних науковців (Е. Боно, О. Губенко, В. Моляко, Р. Стернберг). Велику цінність становлять праці М. Махмутова про проблемне навчання, де основна увага надається творчій активності в усіх її проявах.

Мета статті полягає в узагальненні та презентації досвіду роботи педагогічного колективу щодо обґрунтування педагогічних умов розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості учнів у рамках дослідно-експериментальної роботи регіонального рівня.

Виклад основного матеріалу. Концептуальна ідея розробки проблеми «Моделювання інноваційного педагогічного процесу як умова розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості» полягає в тому, що розвиток інтелектуально-творчого потенціалу особистості буде ефективним за умов спеціальної організації формувальних засобів у структурі педагогічного процесу, забезпечення творчої взаємодії вчителя та учнів на засадах «педагогіки партнерства». Адаптаційні зміни в організації освітнього процесу зумовлюють необхідність переосмислення сфери формування творчої особистості, впровадження ефективних, оптимальних методик і технологій, що відповідають сучасним методологічним та теоретичним засадам реформування галузі.

Мета нашої дослідно-експериментальної роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці умов розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості школяра.

Визначено такі завдання експериментальної роботи:

1. Проаналізувати теоретичні положення щодо розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості.
2. Уточнити зміст, структуру поняття «інтелектуально-творчий потенціал» відповідно до вікової динаміки розвитку особистості.
3. Виявити, розробити й апробувати найбільш ефективні умови педагогічного процесу щодо розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості.
4. Розробити модель інноваційного педагогічного процесу для розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей різних вікових категорій на засадах «педагогіки партнерства».
5. Розробити методичні рекомендації щодо розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості в умовах закладу загальної середньої освіти.

Програма дослідно-експериментальної роботи охоплює три етапи: діагностико-концептуальний, формувальний та узагальнювальний.

На етапі підготовки включення навчального закладу до дослідно-експериментальної діяльності моніторинговою групою закладу проаналізовано думку педагогів, учнів та їх батьків щодо відповідності сучасної освіти вимогам сьогодення; визначено проблемне коло питань щодо створення умов для розвитку інтелектуально-творчого потенціалу учнів у нашому навчально-виховному комплексі. З'ясовано, що є потреба у:

- використанні результатів теоретичних досліджень щодо розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості в навчальному закладі в контексті стратегій «Нової української школи»;
- обґрунтуванні моделі інтелектуально-творчого потенціалу розвитку особистості учня та створення освітнього середовища для її формування;
- науково-методичному супроводі процесу адаптації освітніх та впровадженні педагогічних (навчальних, виховних, управлінських) технологій;
- розробці методичних рекомендацій щодо удосконалення педагогічних умов розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості учнів.

На першому етапі (травень 2017 р. – червень 2018 р.) розроблено концепцію експериментальної роботи, визначено алгоритм діяльності як комплексу послідовних взаємозв'язаних дій:

- визначення цілей і завдань діяльності педагогічного колективу відповідно до обраної проблеми дослідження;
- аналіз внутрішніх і зовнішніх умов функціонування школи;
- генерування альтернативних ідей напрямів інноваційної діяльності;
- оцінювання та ранжування напрямів за пріоритетністю впровадження;
- вибір напрямів інноваційного розвитку школи через діяльність творчих груп.

Для реалізації завдань першого етапу дослідно-експериментальної роботи педагогічний колектив ознайомився з науковими дослідженнями та педагогічним досвідом за темою експерименту, теоретичними поглядами щодо сутності поняття «інтелектуально-творчий потенціал». Окреслено шляхи удосконалення освітнього середовища, використання відповідних технологій в освітньому процесі.

Аналіз стану досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі засвідчив про існування різних підходів до тлумачення понять «творчий потенціал», «творча діяльність», «інтелектуальна діяльність» тощо.

У контексті заявленої мети, завдань, гіпотези дослідження нами взято до уваги позицію В. Моляко, що творчий потенціал є тією системою, яка абсолютно прихована від будь-якого зовнішнього спостереження; сам носій творчого потенціалу іноді мало або й зовсім нічого не знає про свої можливості. Про них щодо конкретної людини можна доказово, а не гіпотетично, говорити лише на основі проведеної діяльності та отриманих оригінальних результатів [1, с.15].

Орієнтуючись на дослідження науковців (Н. Кузьміної, В. Моляко, О. Музики) щодо структури творчого потенціалу та враховуючи те, що великий перелік елементів зумовлює складність дослідження інтелектуально-творчого потенціалу, ми зосередили увагу на вивченні таких його складових:

- 1) індивідуальні якості (стать, вік, стан здоров'я);
- 2) інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів;
- 3) прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань та вибору шляхів розв'язку, адекватність дій;
- 4) творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.;
- 5) здібності до реалізації власних стратегій і тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій;
- 6) психологічні передумови творчої діяльності (відношення, установки, цінності, спрямованість, мотивація);
- 7) емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг.

Визначаючи такі структурні елементи інтелектуально-творчого потенціалу особистості учня, ми не ставили за мету диференціацію дітей за здібностями і розвиток окремих здібностей. Наша мета – створення

інноваційного розвивального середовища, у якому кожен може спробувати свої сили в різних видах діяльності, досягнути успіху і бути поцінованим. Результат, до якого ми прагнемо, – це набуття кожним учнем ціннісного досвіду, суть якого можна конкретизувати у таких положеннях:

1. Інтелектуально-творчий потенціал розвивається у різних формах освітньої діяльності, варто лише мати бажання і докласти зусиль.

2. У кожній сфері освітньої діяльності є елементи творчості, оволодіння якими – основа творчості в інших видах діяльності.

3. Тривалі гармонійні, гуманні стосунки між людьми вибудовуються на засадах ціннісного обміну та партнерської взаємодії, взаємного інтересу до досягнень і поцінування успіхів кожного.

Зважаючи на окреслені положення та враховуючи важливість педагогічної взаємодії у розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості, проведено аналіз освітнього середовища через призму взаємодії учнів з однокласниками, вчителями, батьками за технікою «Метаплан». При зборі інформації також враховано результати опитування старшокласників за авторською анкетой «Сучасні технології на уроках» (в опитуванні взяв участь 41 учень навчального закладу). Результати дослідження дали змогу виявити проблемні питання та зробити відповідні висновки: діти загалом вважають шкільне середовище комфортним і безпечним для навчання

та розвитку. Проблемними залишаються питання особистої мотивації, урізноманітнення методів і форм проведення уроків, врахування творчих особливостей учнів, використання інноваційних технологій.

Загалом одержана інформація підтвердила наявність у закладі протиріч між: необхідністю побудови педагогічного процесу, орієнтованого на формування особистості, що здатна до самоактуалізації (створення самої себе), і відсутністю відповідних педагогічних технологій; потребою розуміння сутності творчої діяльності й невизначеністю механізмів реалізації цього процесу; доцільністю розробки обґрунтування системи педагогічних умов використання нетрадиційних методів навчання і недостатнім рівнем реалізації цього питання. Узагальнивши отримані результати, члени методичної ради уклали порівняльну характеристику традиційного педагогічного процесу в нашій школі та бажаного інноваційного (табл. 1).

На наше переконання, найважливішим інноваційним потенціалом перетворень в освіті є вчитель. Тож у ході реалізації I етапу дослідно-експериментальної роботи практичним психологом проведено анкетування «Визначення рівня готовності членів колективу до інноваційної діяльності» учителів. Опитано 80 працівників школи. 88 % респондентів мають потребу в інноваційній діяльності. Вважаємо, що включення такого потужного ресурсу до дослідно-експериментальної діяльності можливе через наявність організаційної структури,

Таблиця 1

Характеристики педагогічного процесу

(узагальнені ознаки за результатами діяльності шкільних методичних об'єднань)

Ознака порівняння	Традиційний	Інноваційний
Мета	Формування всебічно розвинутої гармонійної особистості	Формування діяльної компетентної особистості
Провідні принципи	Авторитарність	Толерантність. Доброзичливість. Демократичність
Домінуючий тип та характер відносин	Непартнерські («вищий – нижчий»). Ситуативні	Відкрите спілкування, взаємоповага, розуміння, стриманість, виваженість
Методична реалізація	Учитель: передає, навчає, формує. Переважає відтворення знань, застосування за зразком. Сам контролює й оцінює навчальні досягнення	Надає перевагу самостійній пошуковій діяльності учнів, проектуванню навчальних і життєвих ситуацій; залучає дітей до самоконтролю, рефлексії. Використовує завдання творчого характеру. Пропонує практичні домашні завдання. Підтримує ініціативу учнів. Не нав'язує своє бачення вирішення тих чи інших проблем. Відслідковує динаміку розвитку учнів. Забезпечує співпрацю з батьками. Чітко визначає мету і кінцевий результат. Використовує міжпредметні зв'язки. Створює ситуації успіху
Позиція учня	Пасивність, відсутність інтересу до навчальної діяльності, особистісного зростання	Вмотивованість. Активність. Зацікавленість творити з перспективою на майбутнє. Усвідомлення, що вони є особистістю. Ініціативність. Більше самоврядування
Позиція педагога	Діяльність не так, «як я вважаю», а за шаблоном. Брак часу на самоосвіту. Професійне вигорання	Бути вмотивованим. Вміти аналізувати власні дії. Займатися самоосвітою. Цивілізовано відстоювати свої права, висувати власні пропозиції. Бути носієм цінностей

Рисунок 1

доцільної системи методичної роботи, сучасного навчально-методичного забезпечення. Тому подальша реалізація проблемних питань (використання на уроках проектних технологій, інтегрованого навчання; випереджального навчання, використання STEM-технологій тощо) буде здійснюватись через діяльність самоорганізованих творчих груп.

Результатом I етапу роботи стала модель інноваційного середовища для розвитку інтелектуально-творчого потенціалу учнів (рис. 1). Новизна запропонованої моделі пов'язана зі створенням освітнього середовища, в якому побудова педагогічного процесу відбувається на зрозумілих принципах взаємодії між учнями та вчителями: доброзичливість, толерантність, демократичність. Важливою складовою моделі є проектування ситуації успіху для кожного школяра, створення умов для партнерської взаємодії учасників освітнього процесу.

Висновки. Підсумовуючи результати першого етапу дослідно-експериментальної роботи «Моделювання інноваційного педагогічного процесу як умова розвитку інтелектуально-творчого потенціалу особистості», доцільно, на нашу думку, підкреслити нижченаведене.

Для розвитку творчо мислячої особистості необхідними умовами є:

- середовище, яке було б спроможним виявити, реалізувати інтелектуально-творчий потенціал та поцінувати результати діяльності кожної особистості;
- усвідомлення кожним учасником освітнього процесу відповідальності за реалізацію притаманних тільки їй чеснот, особистого інтелектуально-творчого потенціалу;
- готовність педагогів до організації різних видів освітньої діяльності, в одній із яких міг би досягти визнання та успіху кожен учень;
- вмотивованість педагогів до апробації, використання сучасних ефективних технологій розвитку інтелектуальних і творчих здібностей дітей;
- партнерська взаємодія всіх учасників освітнього процесу – педагогів, учнів, батьків.

Отже, зважаючи на результати першого етапу експериментального дослідження, можна стверджувати, що педагогічний колектив має відповідний рівень готовності та сформоване усвідомлення важливості створення умов для розвитку інтелектуально-творчого потенціалу кожної особистості.

Література

1. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: кол. монографія / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир: Рута, 2006. 320 с.
2. Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/>
3. Мариновська О. Технологічне проектування інноваційного розвитку закладу освіти. *Рідна шк.* 2017. № 11–12. С. 16–21.
4. Щекатунова Л. Д. Інноваційний розвиток загальноосвітніх навчальних закладів незалежної України: творення школи майбутнього. *Рідна шк.* 2011. № 6. С. 21–27.
5. Чепурна Н. Концептуальні основи інноваційного розвитку сучасного навчального закладу. *Рідна шк.* 2017. № 7–8. С. 7–10.